

bilimname XXXIII, 2017/1, 89-118
Geliş Tarihi: 27.04.2017, Yayın Tarihi: 29.05.2017
doi: <http://dx.doi.org/10.21646/bilimname.2017.19>

İBN TABÂTABÂ'YA GÖRE ŞİİRİN MAHİYETİ VE TÜRLERİ

Mücahit KÜÇÜKSARI^a

Öz

Ebu'l-Hasen İbn Tabâtabâ edebî tenkit alanında dikkat çeken isimlerden biridir. Zira klasik Arap şiirine yönelik yapıcı eleştirileri, farklı meselelerdeki yenilikçi yaklaşımları ve aynı zamanda geleneğe olan saygısı onu önemli bir isim haline getirmektedir. Edebi açıdan çok canlı bir dönemde yaşamıştır. Bu dönemde pek çok eser kaleme alınmış ve edebiyat alanında yenilik hareketleri hız kazanmıştır. İbn Tabâtabâ da eserleri ile, bu alana katkı yapan edebiyatçılardan biridir. Kaynaklarda sekiz eserinden söz edilmektedir. Günümüze de ulaşan 'İyâru's-şî'r adlı eserinde, edebî tenkit alanındaki farklı meselelere dair görüşlerini görmek mümkündür. 'İyâru's-şî'r, metodu ve konuları bakımından pek çok edebî tenkit eserinden farklı özelliklere sahiptir. Kendisinden önce yazılmış bazı eserlerde olduğu gibi, sadece şiir dili ve lahn gibi meselelere odaklanmamıştır. Asıl telif sebebi, şiir sanatını edebî kıstaslara göre ortaya koymaktır. Bu bağlamda İbn Tabâtabâ, farklı edebiyatçıların görüşlerini kendi tecrübe ve birikimleri ile birleştirerek, şiiri iyi-kötü şeklinde ayırt etmeyi amaçlamıştır. Bir şair olmasının da avantajı ile şiir yazımında karşılaşılabilecek güçlükleri ortaya koyarken bunların çözüm önerilerini de sunmuştur. İbn Tabâtabâ'nın edebî tenkitçiliğini farklı yönleriyle görebilme amacı taşıyan bu çalışma, şiirin mahiyeti ve türleri konuları ile sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırma yapılırken, tenkitçiliğinin yanı sıra bir şair olması da göz önünde bulundurulmuş ve şiir mefhumuyla ilgili fikirlerinin ayrıca önemli olduğu düşünülmüştür. Bu bağlamda öncelikle şiirin tarifi ve ön şartlarıyla ilgili olarak ortaya koyduğu düşünceler farklı edebiyatçıların görüşleri de zikredilerek değerlendirilmiştir. Ardından da lafız ve anlam öğelerini merkeze alınarak yapmış olduğu şiir tasnifi incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: İbn Tabâtabâ, Edebî Tenkit, Şiir, Lafız, Anlam.

^a Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, mucahitkucuksari@hotmail.com, ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7035-9420>

Giriş

İsfahan'da doğan ve Hz. Hasan soyundan olduğu da zikredilen¹ İbn Tabâtabâ'nın doğum tarihine dair kaynaklarda kesit bir kayıt yer almamaktadır. Tam adı Ebu'l-Hasen Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm Tabâtabâ el-Hasenî el-Alevî'dir.² Yâkût el-Hamevî'nin naklettiğine göre yetiştiği, ilim tahsilini tamamladığı, ayrıca kendisi gibi pek çok şair ve edibin yetişmesinde özel bir yeri olan İsfahan'da³ 322/934 yılında vefat etmiştir.

İbn Tabâtabâ ilmî ve edebî açıdan zengin ve hareketli, çok çeşitli eserlerin kaleme alındığı ve her alanda yenilik hareketlerinin hız kazandığı bir dönem olan hicri III ve IV. asırlarda⁴ yaşamıştır. Edebiyat çevresinde keskin zekâsı, hafızasının gücü ve kaliteli şiirleri ile meşhur olmuştur.⁵ Nakledilenlere göre; ömrü boyunca İbnu'l-Mu'tez'le (ö. 296/908) görüşmek ve onun şiirlerini görmek istemiştir. Ancak İsfahan'dan ayrılamaması nedeni ile bu görüşme hiç gerçekleşmemiştir. İbnu'l-Mu'tez'in şiirlerini ise ancak hayatının sonlarında görme imkânı elde etmiş ve ilk okuyuşta 187 beyit ezberlemeyi başarabilmiştir.⁶ Bu bakımdan kimilerine göre İbn Tabâtabâ, şiir ve dil bilgisini, ezber gücü ve zekâsı ile birleştirebilen ender şahsiyetlerden biri olarak kabul edilmektedir.⁷

Klasik Arap şiirinin yapısı ve bütünlüğüyle ilgili eleştirel katkılarda bulunması ve yaşadığı döneme göre güzel kurgulanmış bir şiir teorisinin ilk biçimini ortaya koyması yönüyle önemli Arap edebiyatı eleştirmenlerinden sayılır. Şair kişiliğinin de avantajıyla, İbn Kuteybe (ö. 276/889), İbnu'l-Mu'tez ve Kudâme b. Ca'fer (ö. 337/948 [?]) gibi kendisiyle yakın zamanlarda yaşamış isimler içerisinde kendine has görüş ve tespitleriyle öne çıkar.

¹ Emîn, Muhsin, *A'yânu's-ş-ş'â*, thk. Hasen el-Emîn, Dâru't-Te'âruf, Beyrut, 1983, IX, 72.

² Safedî, Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâvût-Turkî Mustafa, Dâr-u İhyâi't-Turâs, Beyrut, 2000, II, 57; Ziriklî, Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed ed-Dimaşkî, *el-A'lâm*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, by., 2002, V, 308; Kehhâle, Ömer b. Rızâ b. Muhammed, *Mu'cemu'l-muellifîn*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, ty., VIII, 312.

³ Se'âlibî, Ebû Mansûr Abdulmelik b. Muhammed, *Yetîmetu'd-dehr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983, III, 349; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân*, Dâru Sâdir, Beyrut, 1995, I, 209.

⁴ Dayf, Şevkî, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî el-'Asru'l-'Abbâsî es-sânî*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, ty., s. 12 vd.

⁵ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ*, thk. İhsân Abbâs, Dâru'l-Fikri'l-İslâmî, Beyrut, 1993, s. 2310.

⁶ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ*, s. 2310.

⁷ Sellâm, Muhammed Zağlûl, *Târîhu'n-nakdi'l-edebî ve'l-belâga hattâ karnî'r-râbi'i'l-hicrî*, Munşe'etu'l-Me'ârif, İskenderiye, ty., s. 167.

Özellikle de şiir, o dönemde telif edilen pek çok eserde vezin, kafiye, dil ve lafız bakımından katı kurallar çerçevesinde ele alınırken, onun şiire canlı bir varlık gibi yaklaşması önemlidir.⁸ Nitekim lafız, anlam ve aruz gibi şiirin temel unsurlarına dair değerlendirmelerinde bu yaklaşımın etkisi açık bir şekilde görülmektedir.

Kaynaklarda İbn Tabâtabâ'nın *'İyâru's-şi'r*,⁹ *Dîvân*,¹⁰ *Risâle fi'stihrâci'l-mu'ammâ*,¹¹ *Kitâb fi takrîzi'd-defâtir*,¹² *Kitâbu'l-'arûz*,¹³ *Senâmu'l-me'âlî*,¹⁴ *Kitâbu Tehzîbi't-tab'*¹⁵ ve *Kitâbu's-şi'r ve's-şu'arâ*¹⁶ olmak üzere toplam sekiz eser telif ettiği zikredilmektedir. İlk olarak 1956 yılında Kahire'de Tâhâ el-Hâcirî ve Muhammed Zağlûl Sellâm tarafından neşredilen *'İyâru's-şi'r* müellifin en değerli ve günümüze ulaşan tek eseridir.¹⁷

Hacim bakımından küçük olmasına rağmen klasik Arap şiiri nazariyesi bakımından çok önemli bir eser olan *'İyâru's-şi'r*, şiir mefhumunu ve ölçütlerini kendine has üslubuyla ortaya koymaya gayret eder. Bu eser sadece kıyas esasına dayalı, uygulamalı bir tenkit kitabı değil, aynı zamanda şiir sanatının usulünü, kaidelerini ve değer ölçütlerini belirlemeyi hedefleyen teorik bir edebî tenkit eseridir. Bu yöndeki katkılarıyla Kudâme b. Ca'fer'in *Nakdu's-şi'r* ve Hâzîm el-Kartâcennî'nin (ö. 684/1285) *Minhâcu'l-bulegâ* adlı eserleri ile birlikte edebî tenkit sahasının en önemli eserlerindedir.¹⁸

'İyâru's-şi'r metodu ve işlediği konular yönüyle pek çok edebî tenkit eserinden farklı özelliklere sahiptir. Bu anlamda en önemli özelliklerinden biri olarak farklı konuları bâblara ayırarak şahitleri ile birlikte ortaya

⁸ Benli, Mehmet Sami, "İbn Tabâtabâ, Ebü'l-Hasan" *DİA*, İstanbul, 1999, XX, 384.

⁹ İbnu'n-Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk, *el-Fihrist*, thk. İbrahim Ramazan, Dâru'l-Me'ârif, Beyrut, 1997, s. 169; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ*, s. 2310; Katib Çelebi, Hacı Halîfe Mustafa b. Abdillâh, *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kutub ve'l-funûn*, Mektebetu'l-Mesnâ, Bağdat, 1941, II, 1181; Bağdatlı İsmail Paşa, İbn Muhammed Emin b. Mîr Selîm, *İdâhu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zunûn*, thk. Şerafettin Yalıtıkaya-Rıfat Bilge, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, ty., IV, 131; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetu'l-'ârifin esmâu'l-muellifin ve âsâru'l-musannifin*, Vekâletu'l-Me'ârif, İstanbul, 1951, II, 33.

¹⁰ İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 169.

¹¹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ*, s. 2310; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetu'l-'ârifin*, II, 33.

¹² Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ*, s. 2310; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetu'l-'ârifin*, II, 33.

¹³ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ*, s. 2310; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetu'l-'ârifin*, II, 33.

¹⁴ İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 169; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetu'l-'ârifin*, II, 33.

¹⁵ İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 169; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ*, s. 2310; Katib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, I, 516; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetu'l-'ârifin*, II, 33.

¹⁶ İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 169; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetu'l-'ârifin*, II, 33.

¹⁷ Benli, "İbn Tabâtabâ, Ebü'l-Hasan", s. 385.

¹⁸ 'Usfûr, Câbir, *Mefhûmu's-şi'r*, Hey'etu'l-Misriyyetu'l-'Âmme, 5.bs., by., 1995, s. 19.

koyması sayılabilir. Kendisinden önce yazılmış bazı eserlerde olduğu gibi sadece şiir dili ve lahn gibi meselelere odaklanmamıştır. *‘ÿâru’s-şîr’*’in asıl telif sebebi; şiir sanatını edebî kıstaslara göre ortaya koymaktır. Bu bağlamda İbn Tabâtabâ farklı ediplerin görüşlerini kendi tecrübe ve birikimleri ile birleştirerek, şiiri iyi-kötü şeklinde ayırt etmeyi amaçlamıştır. Bir şair olmasının da avantajı ile şiir telifi hususunda karşılaşılabilecek güçlükleri ortaya koyarken bunların çözüm önerilerini de sunmuştur.¹⁹

Arap edebiyatı tarihinde İbn Kuteybe’nin *eş-Şîr ve’s-şuarâ* adlı eserinden sonra kaleme alınan ve bu eseri tamamlayıcı bir özelliğe de sahip olan *‘ÿâru’s-şîr’*,²⁰ sonraki dönemlerde edebî tenkit alanında telifleri bulunan pek çok ismi etkilemiştir. Merzubânî (ö. 384/994), Ebû Hilâl el-‘Askerî (ö. 400/1009’dan sonra), Ebû Ali el-Merzûkî (ö. 421/1030) ve İbn Ebu’l-İsba’(ö. 654/1256) gibi önemli isimler bunlardan birkaçıdır. Bunun yanı sıra Ebû Hayyân et-Tevhîdî’nin (ö. 414/1023) *el-Besâir ve’z-zehâir* ve Merzubânî’nin *el-Muvaşşah* adlı eserlerinde İbn Tabâtabâ’dan pek çok nakil yapıldığı görülür. Ayrıca kaynaklarda zikredildiğine göre Âmidî (ö. 371/981) *‘ÿâri’s-şîr’e* reddiye olarak *Kitâbu İslâhı mâ fi ‘ÿâri’s-şîr li’bni Tabâtabâ mine’l-hata* adlı eseri kaleme almıştır.²¹

Konuların işleniş biçimine bakıldığında, belağat ve tenkit meselelerinin genelde dağınık halde olduğu ve farklı bâblar içerisine serpiştirildiği görülmektedir. Haddizatında o dönemde kaleme alınan Arap edebiyatı eserlerinin pek çoğu için aynı durum söz konusudur. Zira ancak birkaç asır sonra belli tasnifler yapılmış ilimler birbirinden tam anlamıyla ayrılabilmiştir. Bu nedenle herhangi bir bâb içerisinde birbirinden farklı konulara temas edildiği de olmuştur.

Eserde ilk olarak şiirin tanımı yapılarak söze başlanmış ve şiirin ön şartlarından bahsedilmiştir. Ardından şiirin bir sanat olduğu vurgulanarak, modern dönem edebî tenkit eserlerinde de detaylı bir biçimde tartışılan lafız-anlam ilişkisi, eski-yeni tartışması, doğruluk sorunu, kaside bütünlüğü ve yapısı, aruz, kafiye ve serikât (şiir hırsızlığı/intihâl) gibi pek çok önemli meseleyle dair ufuk açıcı görüşler serdedilmiştir. Aslına bakılırsa, bu sayılanların hepsi Arap edebiyatı tarihinde her dönemde farklı yönleriyle tartışılan ve müstakil olarak incelenmeyi hak eden meselelerdir.

¹⁹ Sellâm, *Târîhu’n-nakdi’l-edebî*, s. 166.

²⁰ ‘Abbâs, İhsân, *Târîhu’n-nakdi’l-edebî ‘inde’l-‘Arab*, 4.bs., Dâru’s-Sekâfe, Beyrut, 1983, s. 133.

²¹ ‘Abbâs, *Târîhu’n-nakdi’l-edebî*, s. 133.

Bu çalışma da, *'İyâru's-şi'r'*'de yer alan konuların nitelikleri de göz önüne alınarak bir sınırlandırma yoluna gidilmiş ve İbn Tabâtabâ'nın edebî tenkitçiliği, şiir mefhumu ve şiir türleri hakkındaki düşüncelerinden hareketle değerlendirilmiştir. Bu bakımdan bundan sonraki aşamada İbn Tabâtabâ'nın mevzu bahis hususlara dair tespit ve değerlendirmeleri, diğer münekitlerin görüşlerinden de istifade edilerek, ortaya konmaya gayret edilecektir.

A. İbn Tabâtabâ'ya Göre Şiirin Mahiyeti

İbn Tabâtabâ eserinde, şiirle ilgili farklı hususlara değinmeden evvel öncelikle şiir kavramının ana çerçevesini çizmiş, farklı meselelere dair ölçütlerini ise çizmiş olduğu bu çerçeveden hareketle koyma yolunu tercih etmiştir. Bu bağlamda da şiirin ne olduğuna ve şiir söylemek ya da bir şair olabilmek için hangi vasıfların gerektiği hususlarına temas etmiştir.

1. Şiirin Tanımı

Şiir, tarifi zor bir kavram olması yönüyle, sınırlarının çizilmesi noktasında edebiyatçıları çokça meşgul eden bir mesele olmuştur. Buna rağmen, herkesin üzerinde ittifak ettiği net bir tarife ulaşmak, şiirin tabiatı gereği olsa gerek, mümkün olmamıştır.²² Nitekim şiirin mahiyeti ve tanımı noktasında ilk dönemlerde kaleme alınan eserler incelendiğinde pek çok tarifle karşılaşmaktadır.

Edebiyat eleştirmenleri, tanımlarını ortaya koyarken kendi bilgi ve tecrübeleri çerçevesinde şiirin farklı yönlerine temas etmişlerdir. İbn Tabâtabâ'nın yaşadığı dönemin hemen öncesine bakmak gerekirse, örneğin; İbn Sellâm el-Cumahî (ö. 231/846) birbirine kafiyeli olarak bağlanıp söylenen her sözün şiir olmadığını ifade etmiştir.²³ Diğer taraftan Câhız (ö. 255/869) bir vezin dâhilinde söylenen her sözün şiir olmadığını belirterek şiirin bir sanat, dokuma çeşidi ve tasvir işi olduğuna vurgu yapmıştır.²⁴ Her iki ismin görüşlerinden, şiirin sadece şekilsel bir mahiyeti olmadığı, farklı esaslara sahip olması gerektiği anlaşılmaktadır. Hal böyleyken insanların hutbe ve konuşmalarında *"müstef'ilün müstef'ilün"* ya da *"müstef'ilün fâ'ilün"* şeklinde vezinli sözlere rastlanabilir. Mesela bir satıcı *"مَنْ يَشْتَرِي بَادِنَجَانَ"* (kim patlıcan satın alır) diye bağırsa *"müstef'ilün mef'ûlâtün"* vezninde konuşmuş olur. Ne var ki sahibi şiir söylemeyi kastetmediği için bu sözün şiir kabul

²² Şantî, Muhammed Sâlih, *Fennu't-tahrîrî'l-'Arabî*, Dâru'l-Endelus, 5.bs., Hail, 2001, s. 231.

²³ İbn Sellâm el-Cumahî, Ebû Abdillâh Muhammed, *Tabakâtu fuhûli's-su'arâ*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, Dâru'l-Medenî, Cidde, ty., I, 8.

²⁴ Câhız, Ebû Osmân 'Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî, *el-Hayevân*, 2.bs., Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, h. 1424, III, 67.

edilmesi mümkün değildir.²⁵ Öyleyse bir sözün şiir olabilmesi için, öncelikle şiir söylemeye kasıt ve niyetin olması gerekir. Ancak bu durumda, yan yana gelen lafızların şiirselliğini konuşmak mümkün olacaktır.

Vezin ve kafiye'nin kendi başlarına, bir şiirin teşekkülünde yeterli olmadığı noktasında böyle bir anlayış olsa da bu iki unsuru şiirden ayrı düşünmek elbette doğru değildir. Nitekim pek çok eleştirmene göre; vezin ve kafiye, lafız ve anlamla birlikte şiirin esas unsurlarından biridir.²⁶ Bu bağlamda İbn Tabâtabâ'nın çağdaşlarından Kudâme b. Ca'fer'in tanımı daha derli toplu bir hüviyete sahip olması bakımından önemlidir. Zira Kudâme b. Ca'fer, şiiri, bir manaya delalet eden vezinli ve kafiye'li söz²⁷ olarak tanımlarken, lafız, anlam, vezin ve kafiye dördlüsünün bir bileşeninden bahsetmektedir.

Kudâme b. Ca'fer'in şiirin sınırlarının tespiti noktasında ortaya koyduğu bu tanım, sonraki dönemlerde kaleme alınan eserlerde de etkisini açıkça hissettirmiştir. Örneğin İbn Raşîk (ö. 456/1064) kasıt yani niyetten sonra şiirde lafız, anlam, vezin ve kafiye olmak üzere dört esasın daha olduğunu söylemiştir. Ayrıca kasıt ve niyet olmadığı için vezinli ve kafiye'li olmasına rağmen şiir olmayan pek çok sözün olduğunu da ifade etmiştir.²⁸ İbn Sinân el-Hafâci (ö. 466/1073) ise; Kudâme b. Ca'fer'in "şiir, bir manaya delalet eden vezinli ve kafiye'li sözdür" tanımını aynen tekrar eder.²⁹ Bu tanım benzer hatlarıyla daha pek çok eleştirmenin eserinde görmek de mümkündür.³⁰ Ancak İbn Haldûn'un (ö. 808/1406) tarifi belki bunlar arasında en şümüllü olanıdır. Nitekim İbn Haldûn, daha önceki tariflerde şiirin genelde vezinli ve kafiye'li sözden ibaret görülmesini eleştirmiş, hayal ögesinin de meseleye dâhil edilmesi gerektiğini savunarak şiiri şöyle tarif etmiştir: "*Şiir; benzetme ve tasvire dayalı, belîğ sözdür. Vezin ve kafiye*

²⁵ Câhız, Ebû Osmân 'Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî, *el-Beyân ve't-tebyîn*, Dâru Mektebeti'l-Hilâl, Beyrut, 1983, I, 240.

²⁶ Matlûb, Ahmed, *Mu'cemu'l-mustalahâti'n-nakdi'l-'Arabiyyi'l-kadîm*, 1.bs., Mektebetu Lubnân Nâşirûn, Beyrût, 2001, s. 264.

²⁷ Kudâme b. Ca'fer, Ebu'l-Ferec el-Bağdâdî, *Nakdu's-şî'r*, Matba'atu'l-Cevâib, İstanbul, h. 1302, s. 3.

²⁸ İbn Raşîk, Ebû Ali el-Hasen el-Kayravânî el-Ezdî, *el-'Umde fî mehâsini's-şî'r ve âdâbih*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, 5.bs., Dâru'l-Cil, Beyrut, 1981, I, 119.

²⁹ İbn Sinân el-Hafâci, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed, *Sirru'l-fesâha*, 1.bs., Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1982, s. 286.

³⁰ Kudâme b. Ca'fer'in şiir tanımı ekseninde ortaya konan tarifler için bkz.: İbn Münkız, Ebu'l-Muzaffer Mecduddîn Usâme b. Mukallid b. Nasr, *el-Bedi' fî nakdi's-şî'r*, thk. Ahmed Ahmed Bedevî, Vizâratu's-Sekâfe ve'l-İrşâd, by., ty., s. 289; İbnu'l-Esîr, Nasrullâh b. Muhammed Ziyâuddîn, *el-Meselu's-sâir fî edebi'l-kâtib ve's-şâir*, thk. Ahmed el-Hûfî, Bedvî Tıbâne, Dâru Nahda, Kahire, ty., I, 25, Kartâcennî, Ebu'l-Hasen Hâzim b. Muhammed, *Minhâcu'l-bulagâ ve şerhu'l-udebâ*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrût, 1986, s. 71.

bakımından uyumlu farklı cüzlerin eklemlenmiş halidir. Arapların şiir telif yöntemlerine göre telif edilen şiirde, her bir cüz muhteva ve amaç bakımından öncesi ve sonrasında bağımsızdır."³¹ İbn Haldûn bu tarifi şerh sadedinde, benzetmelerden ve tasviriden yani hayal ögesinden uzak bir kelamın şiir olamayacağına, vezin ve kafiye'nin şiirin nesirden farklı olabilmesi için şart olduğuna dikkat çekmiştir.³²

Burada zikredilen hiçbir tarifi birbirinden bağımsız düşünmek de mümkün görünmemektedir. Zikredilenler arasında en geç dönemde yaşayan İbn Haldûn'un tarifine ve üzerinde durduğu hususlara bakılırsa, onun, kendinden önceki eleştirmenlerin görüşlerini süzgeçten geçirerek daha derli toplu ve kapsamlı yeni bir tarif ortaya koyduğu söylenebilir.

İbn Tabâtabâ ise '*İyâru's-şî'r*' adlı eserinde şöyle bir şiir tarifi yapar: *Şiir; insanların günlük konuşmalarında kullandıkları nesirden, kendine has söz dizimi ile ayrılan, manzûm kelimdir. Şayet ölçüsü değişirse kulakları tırmalar ve edebî açıdan bir zevk vermez. Nazmı belli ve sınırlı şekillerde olur. Şiire yatkın ve edebî zevki olan biri, şiirin ölçüsü kabul edilen aruz bilgisine gerek duymaz. Şiire yatkın olmayan biri ise bu konuda maharetli olsa bile, salt aruz bilgisi ile iyi bir şiir ortaya koyamaz.*³³

İbn Tabâtabâ'nın bu değerlendirmesinde şiirle nesir arasındaki temel ayrım noktası olarak şiirin manzûm bir söz oluşuna dikkat çekilmektedir. Modern dönemde kaleme alınan bazı edebî tenkit eserlerinde, şiiri nazım gibi kapalı ve yoruma açık bir kavrama hasretmenin doğru olmayacağından hareketle, bu tarifi'nin kısmen eksik kaldığı ifade edilmiştir. Bu kanaati savunanlara göre tarifi'nin, şiirin özüne ve hakikatine delalet edebilmesi için şekli unsurların yanı sıra duygu, hayal, mazmûn gibi unsurları da içermesi gerekirdi.³⁴

Anlaşıldığı kadarıyla, şiir-nesir ayrımının nazım meselesi üzerinden yapılmış olması tartışma konusu olmuştur. Ahmed Emin'e göre nazım; iç halin dışa aktarımıdır. Dışa aktarım doğru olur ve samimi bir şekilde iç hali açıklarsa iyi bir nazım ortaya çıkar.³⁵ Ayrıca nazım, genel olarak şiir ve şiir telifi için kullanılan bir terim olsa da, işin duygu ve hayal boyutunu

³¹ İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyuddîn Abdurrahmân b. Muhammed, *Mukaddime*, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, 1.bs., Dâru'l-Belhî, Dimaşk, 2004, II, 400.

³² İbn Haldûn, *Mukaddime*, II, 400.

³³ İbn Tabâtabâ, Ebu'l-Hasen Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hasenî el-Alevî, *İyâru's-şî'r*, thk. Abbâs Abdussâtir, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, s. 9.

³⁴ Sellâm, *Târîhu'n-nakdi'l-edebî*, s. 41; 'Uşfûr, *Mefhûmu's-şî'r*, s. 29.

³⁵ Emîn, Ahmed, *en-Nakdu'l-edebî*, Matba'atu Lecneti Te'lîf ve't-Terceme ve'n-Neşr, Kahire, 1952, s. 58.

içermemesi nedeniyle nahiv, fıkıh ve hadis gibi ilimlerde kaleme alınan öğretici didaktik şiir türleri için kullanılması daha doğru olacaktır.³⁶ Bu anlayışa göre şiiri sadece manzûm olması üzerinden değerlendirmek doğru olmayacaktır. Her ne kadar vezin, kafiye ve nazım bütünlüğünün, armoni açısından şiirin önemli parçaları olduğu bir hakikat olsa da, manzûm her sözü şiir olarak kabul etmek pek de doğru değildir.

Kanaatimize göre; İbn Tabâtabâ'nın, şiir ve nesir ayrımını nazım meselesi üzerinden yapmış olması bakımından maruz kaldığı eleştirilerin kısmen haklılık payı olsa da bu eleştirilerin, birkaç açıdan kabulü mümkün değildir. Öncelikle *'İyâru's-şi'r* adlı eserde bütün konuların sistematik bir biçimde belli başlıklar altında toplanmadığına dikkat çekmekte fayda vardır. Dolayısıyla tarifte şiirin anlam ve hayal boyutuna temas edilmemesi İbn Tabâtabâ'nın bu hususlara değer atfetmediğinin göstergesi kabul edilemez. Nitekim şiirin bir sanat oluşundan bahsederken öncelikle vezin, kafiye, lafız ve anlam bakımından dikkat edilmesi gereken hususları zikreden İbn Tabâtabâ, ardından meseleyi muktezâ-ı hale uygunluk ve doğruluk meselelerine getirmiş ve demiştir ki: *"... Şair sözün mertebeleri ve farklı sanatları kullanabilme hususları üzerinde de durmalıdır. Benzetmeleri ve anlatımlarında doğruluk ve hale uygunluğa bağlı kalmalıdır. Hitap ve tasvirlerinde muhatabını hep göz önünde bulundurmalıdır. Ne kralları avam seviyesine indirmeli ne de avamı krallar seviyesine çıkarmalıdır."*³⁷ Öyle görünüyor ki İbn Tabâtabâ şiirde vezin, kafiye gibi şekli unsurların yanı sıra edebî sanatları da kullanarak, hale uygun tasvirler yapılmasını gerekli görmektedir. Bu da bir nevi, teşbih ve istiâre gibi, çoğu zaman vakıanın hayal gücü ile birleştirilmesi sonucu ortaya çıkan edebî sanatların şiirdeki önemini imâ etmektedir.

Eserinin başka bir bölümde ise iyi bir şiirin illetlerinden bahseden İbn Tabâtabâ yine vezin, kafiye, ritim gibi şekilsel özelliklere değindikten sonra şiirin bunlardan ibaret olmadığını, her şeyden önce samimi bir kalpten sadır olması gerektiğini ifade etmiştir. Ardından da ancak kalpten sadır olan bir sözün başka bir kalbe düşebileceğine, dilden çıkan sözlerin ise kulaklardan öteye geçemeyeceğine işaret etmiştir.³⁸

İbn Tabâtabâ'nın tanımda bu hususa değinmemesini, hayal unsurunu zaten şiirin doğal bir parçası olarak kabul ettiği varsayımı üzerinden

³⁶ Durmuş, İsmail, "Şiir", *DİA*, İstanbul, 2010, XXXIX, 144.

³⁷ İbn Tabâtabâ, *'İyâru's-şi'r*, s. 12.

³⁸ İbn Tabâtabâ, *'İyâru's-şi'r*, s. 21.

açıklamak da mümkündür.³⁹ Zira İbn Tabâtabâ usta bir şairin, farklı teşbih türlerini kullanarak üslubunu sıradanlık ve sıkıcılıktan kurtarması ve yeni şeyler ortaya koyması gerektiğine inanır.⁴⁰ Ayrıca şairin hayal gücü ile doğrudan bağlantılı bir konu olan teşbihten uzunca bahsederek, gerek kadîm gerek de muhdes şairlerin şiirlerinde yer alan nadide benzetmelere dikkat çeker ve pek çok örneğe de eserinde yer verir.⁴¹

İbn Tabâtabâ'nın tanımında, şekilsel özelliklerin dışına çıktığına delalet eden en önemli husus ise; "bir işi en güzel biçimde yapabilmek için insanları hazır hale getiren istidatların toplamı"⁴² şeklinde tanımlanabilecek doğal yetenek ve "insanla birlikte doğup, onunla birlikte gelişen, sezgi, duygu ve aklın bileşimi"⁴³ biçiminde tarif edilebilecek edebî zevk kavramlarına vurgu yapmasıdır. Ona göre; nazım ve veznin yanı sıra bu iki husus şiiri şiir yapan en önemli âmillerdendir. Şiir söyleme konusunda doğuştan sahip olunan kişisel yeteneklerden mahrum olan birinin iyi bir şair olması mümkün değildir. Bu bakımdan da, bu iki haslete sahip biri için aruz bilgisini gerekli görmezken, bu yeteneklerden mahrum birinin şair olma yolunda aruz ilmini öğrenmeye mecbur olduğunu ifade etmiştir.

Doğal yetenek ve zevk sahibi bir şair için aruz bilgisinin zorunlu olmaması noktasında Kudâme b. Ca'fer ile paralel düşünen İbn Tabâtabâ, Kudâme b. Ca'fer'in çok önem verdiği bir husus olan kafiye de tanımında yer vermemiştir.⁴⁴ Bu durumu kendisinden önce yapılan tarifleri aynen taklit etmediği, farklılık ortaya koyduğu şeklinde yorumlamak da mümkündür. Diğer bir açıdan düşünüldüğünde ise; tarifte her ne kadar kafiye de değinilmemişse de aslında kafiyenin bu tarifin içeriğine dâhil olduğu söylenebilir.⁴⁵ Nitekim İbn Raşîk de, şiirin en önemli unsurlarından birinin, kafiye de içerisine alan vezin olduğunu ifade ederken,⁴⁶ kafiye de veznin bir parçası olarak düşünmüştür.

Hemen her dönemde edebiyatçılar, sesin uzatılabilmesi ve terennüme uygun olması için şiirin vezinli olması gerektiğini düşünmüşler, aksi halde

³⁹ 'Uşûr, *Mefhûmu's-şî'r*, s. 30.

⁴⁰ İbn Tabâtabâ, *İyâru's-şî'r*, s. 27.

⁴¹ İbn Tabâtabâ, *İyâru's-şî'r*, s. 23-36.

⁴² Besyûnî, Ahmed Mansûr, *el-Husûme beyne'l-kadîm ve'l-cedîd fi'n-nakdi'l-'Arabîyyi'l-kadîm*, 1.bs., Mektebetu'l-Fellâh, Kuveyt, 1981, s. 173.

⁴³ Hind Huseyn Tâhâ, *en-Nazariyyetun'n-nakdiyye 'inde'l-'Arab*, Dâru'r-Raşîd, Bağdat, 1981, s. 227.

⁴⁴ Abbâs, *Târîhu'n-nakdi'l-'edebe*, s. 134.

⁴⁵ Abduddâyim, Sâbir, *Mûsîka's-şî'ri'l-'Arabî*, 2.bs., Mektebetu'l-Hâncî, Kahire, 1993, s. 158 vd.; 'Uşûr, *Mefhûmu's-şî'r*, s. 30.

⁴⁶ İbn Raşîk, *el-'Umde*, I, 134.

manzûm şiirin nesirden farkı kalmayacağını belirtmişlerdir.⁴⁷ İbn Tabâtabâ da, şiirin belli ve sınırlı ölçülerde nazmedilebileceğini ifade ederken,⁴⁸ önceki dönemlerden tevârüs eden ölçüleri kullanmak gerektiğine işaret etmektedir. Bu bakımdan şairlerin yeni vezinler kullanarak, bilinenlerin dışında yeni bahirler türetmelerini hoş karşılamadığı anlaşılmaktadır.

Buraya kadar ifade edilen bilgiler neticesinde İbn Tabâtabâ'nın, tanımında yer alan bazı noktalarda kendisiyle yakın dönemlerde yaşayan edebiyatçılarla benzer hususlara dikkat çektiği görülmektedir. Ancak yaşadığı dönem dikkate alınır, farklı şeyler söylemeyi başarabilen, edebî tenkite yeni bakış açıları kazandırabilen bir isim olduğu söylenebilir. Zira vezin ve kafiye bir araç olarak görmüş, iyi bir şiirin ortaya çıkması için, özellikle doğal yetenek ve zevk sahibi olmanın gerekliliğine dikkat çekmiştir. Bu noktada İbn Tabâtabâ'nın, şairlik vasfının da avantajı ile edebî zevk üzerinde durması kendisini diğer eleştirmenlerden farklı kılmaktadır.

2. Şiirin Ön Şartları

Şiir söylemek, doğuştan sahip olunan bazı yeteneklerin yanı sıra belli bir kültür düzeyine ulaşmayı zorunlu kılan bir süreçtir. Tek başına aruz bilgisi, kafiyeli söz söyleme yeteneği ya da edebî zevk sahibi olmak kaliteli şiir için yeterli değildir. Bu özelliklerin yanı sıra şairin, ya da şair olma yolunda ilerleyen kimselerin belirli süreçler ve tecrübeler neticesinde elde edebilecekleri donanımlar vardır. Edebî tenkit eserlerinde bu donanımlar, "şiir kültürü", "şairin kültürü" ve benzeri kavramlarla karşılık bulmaktadır. Bu bağlamda genel olarak iyi bir şiir ortaya koyabilmek için şairde bulunması gereken bazı özellikler söz konusu edilir. Eski şairlerin eserlerini tanıyıp bilme, Arapların kültürü hakkında bol okumalar yapıp bu hususta kültür sahibi olma gibi farklı hususlara değinilir.⁴⁹

Asmaî; (ö. 216/831) Arapların şiirlerini rivayet etmeden, önemli olaylarını dinlemeden, lafızlara ve bu lafızların anlamlarına vâkıf olamadan usta bir şair olunamayacağını ifade ederek⁵⁰ bu alanda ilk görüş beyan edenlerden biri olmuştur. İbn Sellâm el-Cumahî (ö. 231/846 [?]) ise şiirin bir sanat ve ona ait bir kültür olduğunu, bunu ancak bu hususta ehil olanların bilebileceğini ifade etmiştir. Ayrıca bu kültürün oluşmasında el, dil, kulak ve

⁴⁷ İbn Abdurabbih, Ebû Ömer Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed, *el-İkdu'l-ferîd*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, h. 1404, VII, 8.

⁴⁸ İbn Tabâtabâ, *İyâru's-sîr*, s. 9.

⁴⁹ Bekkâr, Yûsuf Huseyn, *Binâu'l-kasîde fi'n-nakdi'l-'Arabiyyi'l-kadîm*, Dâru'l-Endelus, Beyrut, 1982, s. 54.

⁵⁰ İbn Raşîk, *el-'Umde*, I, 197.

gözün dahli olduğuna dikkat çekmiştir.⁵¹ Sonraki dönemlerde eleştirmenler tarafından vezin-kafiye,⁵² Kur'an-ı Kerîm'in ezberlenmesi, Hz. Peygamber'in aktardığı tarihsel bilgilere vukûfiyet⁵³ vb. farklı hususların bu minvalde değerlendirildiği de görülmektedir.

İbn Tabâtabâ bu husustaki meselelere “الشَّعْرُ وَأَدْوَانُهُ” (şiir ve araçları) şeklinde isimlendirdiği⁵⁴ başlık altında temas etmektedir. Ortaya koyduğu görüşler, pek çok hususu bir arada barındırması hasebiyle büyük önem arz etmektedir. Şu ifadeler bu husustaki düşüncelerini özetler mahiyettedir: “Şiir nazmetmeye başlamadan önce sahip olunması gereken bazı şartları vardır. Bu şartlardan biri kime zor gelirse, o kişi koyulduğu işi tamamlayamaz. Nazmında bir eksiklik meydana gelir ve nazmı her açıdan kusurlu olur. Bunlardan bir kısmı şunlardır: Dil alanında geniş bilgi sahibi olmak, irabı anlama konusunda yetenekli olmak, edebî eserleri rivayet etmek, insanların günleri, nesepleri, menkıbeleri ve ayıpları hakkında bilgili olmak, şiirin tesisi ve anlamlarındaki tasarruflar noktasında Arapların mezheplerine vukûfiyet...”⁵⁵

Bu ifadeleri neticesinde genel anlamda dört başlığın öne çıktığı söylenebilir:

1- Dil ve irap alanında yetkinlik: Bir şairin bu özelliğe sahip olabilmesi için, ilim meclislerinde bulunması, insanların dillerine ve lehçelerine hâkim olması şarttır. Zira ancak bu yolla garip, şâz yahut da telaffuzu farklı kelimeler ayırt edilebilir. Cümlelerin yapıları ve üslup seviyeleri değerlendirilebilir. Bir şairi diğerinden ayrıcalıklı kılan vasıflara sahip olunabilir. İrap bilgisini de bu bağlamda düşünmek mümkündür.⁵⁶ İbn Tabâtabâ'nın yaşadığı dönemde farklı milletlerden insanlar İslam dinini tercih etmiş ve netice olarak Arap dili farklı coğrafyalarda yayılmaya devam etmiştir. Bu durum Arap diline ait bazı kullanımlardaki bozulmaları da beraberinde getirmiştir. Öyle görünüyor ki İbn Tabâtabâ bu hususu göz önünde bulundurarak, bir şairin öncelikle Arap dili ve irabı noktasında eksikliklerini gidermesini şart koşmuştur. Nitekim modern dönem edebiyat eleştirmenlerinden Mahmûd Zağlûl da muhdes şairlerin dilinde hatalar

⁵¹ İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtu fuhûli's-su'arâ*, I, 5.

⁵² İbn Sinân el-Hafâcî, *Sirru'l-fesâha*, s. 289.

⁵³ İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-sâir*, I, 6.

⁵⁴ İbn Tabâtabâ, *'İyâru's-şî'r*, s. 9.

⁵⁵ İbn Tabâtabâ, *'İyâru's-şî'r*, s. 10.

⁵⁶ Bundârî, Hasen, *es-San'atu'l-fenniyye fi't-turâsi'n-nakdî*, 1.bs., Merkezu'l-Hadârati'l-'Arabiyye, Kahire, 2000, s. 51.

görüldüğüne dikkat çekerek; şiirin sağlam bir dille yazılmasının, lahn ve çeşitli dil hatalarından uzak olmasının gerekli olduğuna işaret etmiştir.⁵⁷

2- *Eski edebî ürünlerden rivayetlerde bulunmak*: İbn Tabâtabâ'dan önce de şiir alanında yetenek sahibi kimselerin şiir rivayetinde bulunmasına, dolayısıyla farklı dönemlere ait şiirleri ezberlemelerine önem verilmiştir. Nitekim Ru'be b. el-'Accâc, usta şairin aynı zamanda bir râvi olduğunu ifade ederken, aynı kanaati taşıyan Yunus b. Habîb ve Asmaî gibi âlimler buna gerekçe olarak şairin, rivayet yoluyla kendi şiirlerini kendinden önce söylenen güzel şiirlerle daha da zengin kılmasını zikrederler. İbn Tabâtabâ'dan sonra yaşayan münekkitler de benzer hususlara temas etmiştir. Örneğin İbn Raşîk bir şairin aynı zamanda bir râvi olması durumunda, konulara hâkim olacağını, lafızları kolayca seçebileceğini ifade ederken, basmakalıp bir şairin eski şiirleri bilmemesi nedeniyle sık sık hataya düşebileceğini vurgulamıştır.⁵⁸

Ezber kabiliyetiyle de ilintili olan rivayet kültürü, farklı şair ve ediplerin üsluplarını, onların ifade biçimlerini tanıma imkânı verir. Böylece şairde değerlendirme melekesinin oluşmasını sağlar.⁵⁹ Bunun yanı sıra İbn Tabâtabâ edebî tenkit sahasında rivayet ve eski şiirlerin incelenmesi meselesini gündeme getiren ilk isim olarak dikkat çekmektedir. Sonraki dönemde Abdulkâhir el-Curcânî de aynı hususa işaret edecektir.⁶⁰ Buradan hareketle Curcânî'nin bu husustaki görüşlerinin temellerini İbn Tabâtabâ'dan aldığı söyleyenler de olmuştur.⁶¹

3- *Eski toplulukların tarih ve kültürü hakkında bilgi sahibi olmak*: İbn Tabâtabâ'nın üzerinde durduğu üçüncü husus Arap kültürü hakkında bilgili olmanın zorunluluğudur. Klasik dönemde kaleme alınan hemen tüm eserlerde bu hususa değinildiği söylenebilir.⁶² İnsanlar arasında eskiden beri cereyan eden mücadeleleri bilmek, farklı aile ve kabileler hakkında bilgi sahibi olmak, aktarılan menkıbeler ve büyük olayları öğrenerek insanların iyi ya da kötü değer yargıları hakkında bilgi edinmeye çalışmak ve benzeri hususlar şaire, kaleme aldığı farklı temadaki şiirlerinde edebî açıdan daha değerli eserler ortaya koymasına katkıda bulunacaktır.⁶³ Özellikle

⁵⁷ Sellâm, *Târîhu'n-nakdi'l-edebî*, s. 174.

⁵⁸ İbn Raşîk, *el-'Umde*, I, 197.

⁵⁹ Bundârî, *es-San'atu'l-fenniyye*, s. 51; 'Usfûr, *Mefhûmu's-şi'r*, s. 41.

⁶⁰ Curcânî, Abdülkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed, *Delâilu'l-i'câz*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, Matba'atu'l-Medenî, Kahire, 1992, I, 11.

⁶¹ Bkz. Heddâre, Muhammed Mustafa, *Muşkiletu's-serikât fi'n-nakdi'l-'Arabî*, Mektebetu'l-Anclû, Kahire, 1958, s. 92.

⁶² Bekkâr, *Binâu'l-kasîde*, s. 59.

⁶³ Bundârî, *es-San'atu'l-fenniyye*, s. 51-52.

de Arap şiirinin temelinde medih, fahr ve hiciv temalarının olduğu göz önünde bulundurulursa bu hususun önemi daha iyi anlaşılacaktır. Zira Arap tarihinde zaferler ve yenilgiler vardır. Zaferler ve övünç duyulacak meseleler medih ve fahr temalarında işlenirken, yenilgiler ve bu yenilgilerin nedenleri genelde hiciv temasına konu olmuştur. Ayrıca İbn Tabâtabâ'nın sadece "Araplar" değil, "insanlar" şeklinde genel bir ifade kullanması onun kültürlerarası iletişime açık biri olduğunu da göstermesi bakımından önemlidir.

4- Klasik Arap şiir telifi metotlarına vukûfiyet: Bu haslet ancak, şairlerin çoğunun taklit ettiği ve benimsediği geleneksel şiir telif tarzlarını incelemekle elde edilebilir. Bunu yapan bir şair eskilerin tasvir ve farklı anlatım tekniklerini öğrenir ve kendi karakterini de işe dâhil ederek güzel şiirler ortaya koyar.⁶⁴

İbn Tabâtabâ iyi bir şairin zaman içerisinde elde edebileceği bu kazanımları yukarıda zikredilen dört başlık şeklinde sıraladıktan sonra, bu hasletlere sahip olmanın hangi sonuçları doğuracağını şu ifadeleri ile zikreder: *"Bu edatların tamamı düşüncenin kemalidir. Bunlar tamam olursa güzel olan tercih edilirken, çirkinden imtina edilir. Her şey yerli yerine konulur."*⁶⁵

Özetlemek gerekirse; İbn Tabâtabâ'nın şiirin tanımını yaparken ve şiir telifinde gerekli görülen hususları zikrederken şiirle ilgili olarak genel bir çerçeve çizdiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevenin içerisinde öncelikle vezin ve kafiye gibi şeklî unsurlar vardır. Ancak bunların bir değer ifade edebilmesi için şairde olmazsa olmaz iki özellik olmalıdır ki bunlar; şiir alanında edebî zevke ve doğuştan gelen bazı kabiliyetlere sahip olmaktır. Bunlar işin özüdür. Bunun dışında şiiri şiir yapan ve şairin sahip olması gereken bazı donanımlar da vardır. Bunlar aslında şairin gayret ederek elde edebileceği özelliklerdir. Öyle ki şair, dil alanında kendini geliştirirse, farklı dönemlere ait şiir örneklerini ezberleyip rivayette bulunursa, eski toplumlar hakkında bilgi edinirse ve klasik şiir metotlarına vakıf olursa işte o zaman kemâle ermiş demektir. Güzeli ve çirkinini ayırt edebilecek seviyeye ulaşır ve ortaya koyduğu eserler her bakımdan yerli yerinde olabilir.

B. İbn Tabâtabâ'ya Göre Şiir Türleri

Çalışmanın buraya kadarki kısmında İbn Tabâtabâ'nın şiirin mahiyeti hususunda çizmiş olduğu genel teorik çerçeve ortaya konulmaya gayret

⁶⁴ Bundârî, *es-San'atu'l-fenniyye*, s. 52.

⁶⁵ İbn Tabâtabâ, *'İyâru's-şî'r*, s. 10-11.

edilmiştir. Bu çerçevenin daha belirgin hale gelebilmesi için *'İyâru's-şîr'*de yer alan şiir türlerinin de gözden geçirilmesi gerekmektedir. Zira şair bir münekkittin, tecrübeleri ve birikimleri ışığında tespit ettiği bu türler, edebî tenkit açısından da pek çok değerli bilgiyi muhtevidir.

Eser incelendiğinde İbn Tabâtabâ'nın şiirlere farklı noktaları gözeterek belli isimler verdiği görülür. Bu bağlamda ortaya koyduğu şiir taksiminin merkezinde ise lafız ve anlam ilişkisi yer almaktadır. Dolayısıyla İbn Tabâtabâ'nın bu meseleye bakış açısı genel hatlarıyla incelendikten sonra şiir türlerinin zikredilmesi daha uygun olacaktır.

1. Şiir Taksimindeki Temel Hareket Noktası: Lafız-Anlam İlişkisi

Lafız ve anlam, şiiri meydana getiren en önemli yapı taşlarındandır. Bu önemine binaen, pek çok edebiyatçının ilgisini celp etmiş ve üzerinde hem klasik hem de modern dönemlerde uzun tartışmalar cereyan etmiştir. Bu tartışmalar, edebiyatın farklı kollarında yankı bulmuş olsa da, özellikle şiir alanında yoğunlaşmıştır.⁶⁶ Konunun bu denli önem arz etmesindeki en önemli neden Kur'an-ı Kerîm'in i'cazı meselesidir. Kur'an'ın sahip olduğu i'caz'ın lafız mı yoksa anlam mı kaynaklı oluşu çerçevesinde gelişen tartışmalar ilerleyen süreçte edebiyat alanına da dâhil olmuştur.⁶⁷

İlk dönem edebiyat eserleri incelendiğinde, lafız ve anlam konusuyla ilgili derli toplu bazı bilgilerin ilk olarak Bısr b. el-Mu'temir'in (ö. 210 / 825) sahifesinde yer aldığı görülmektedir. Bısr b. el-Mu'temir'e göre; lafızlardaki kabalık anlamda kapalılığa yol açar. Kapalılık anlamı bozarken lafızları da yaralar. Bu sebeple kim güzel bir anlam ortaya koymak isterse güzel lafızlar tercih etmelidir. Zira güzel bir anlamın hakkı güzel lafızlardır.⁶⁸

Fesahate büyük önem veren Câhız da (ö. 255/869) eserlerinde çoğu kez bu husustan söz etmiştir. Görüşleri incelendiğinde anlamdan daha ziyade lafza önem atfettiği hemen dikkat çekmektedir. Zira ona göre; anlam sanki yola atılmış bir nesne gibidir. Bedevi de şehrî de, acem de Arap da bunun ne olduğunu bilebilir. Ancak asıl iş vezni oturtmakta, uygun lafızları seçebilmekte, mahreçlerin kolay olmasında ve lafızların uygun bir biçimde kalıba dökülmesindedir. Zira şiir, bir sanat, bir işleme tarzı ve tasvir çeşididir.⁶⁹ Lafza bu denli önem veren Câhız'ın, döneminin anlam

⁶⁶ Dayf, Şevkî, *Fi'n-nakdi'l-edebî*, 9.bs., Dâru'l-Me'ârif, Beyrut, 2004, s. 161; Bekkâr, *Binâu'l-kasîde*, s. 113; Hind Huseyn Tâhâ, *en-Nazariyyetun'n-nakdiyye*, s. 175.

⁶⁷ Öznurhan, Halim, "Ebû Hilâl el-'Askerî'ye Göre Lafız ve Anlam", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/2006 (141-157), s. 141.

⁶⁸ Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 129.

⁶⁹ Câhız, *el-Hayevân*, III, 67.

bakımından en değerli eserlerini veren ediplerinden biri olması ise üzerinde durulması gereken bir husustur. Bu durum, onun anlamı tamamen görmezden gelmediğini bilakis lafızlara, anlamı oluşturan öğeler olması hasebiyle özel önem verdiğini gösterir.⁷⁰ Nitekim Câhız'ın anlamı önemseyişine işaret eden görüşleri de azımsanmayacak ölçüdedir. *el-Beyân ve't-tebyîn* adlı eserinde sözün en güzel olanından bahsederken, “Anlam değerli, lafız belîğ, söylenenler doğal ve zorlamadan uzak olursa sözün kalplere etkisi yağmurun verimli toprağa etkisi gibi olur”⁷¹ ifadesiyle anlam ve lafız tamamen birbirinden ayırmadığı anlaşılır. Ancak bu noktada ifade edilenler elbette lafız anlama göre öncelediği gerçeğini değiştirmez. Câhız gibi lafza daha çok önem veren önemli isimlerden biri de İbn Haldûn'dur. O da bir edebî bir metinde asıl olanın lafızlar olduğunu, anlamın lafızlara tabi olduğunu⁷² düşünenlerdendir.

Câhız'la yakın zamanlarda yaşayan İbn Kuteybe (ö. 276/889) şiiri; lafız ve anlamı güzel olanlar, lafız güzel anlamı kusurlu olanlar, anlamı güzel lafız kusurlu olanlar ve hem lafız hem de anlamı kusurlu olanlar şeklinde dört kısma ayırarak⁷³ meseleyi farklı bir boyuta taşımıştır. Hem lafız hem de anlam bakımından şiiri ayrı ayrı değerlendirmesi ve birinin diğerine üstünlüğünden söz etmemesi yönüyle Câhız'dan ayrıldığı anlaşılmaktadır.

Kudame b. Ca'fer ise (ö. 337/948) lafız ve anlamın uyumu konusunda müstakil bir başlık açarak, lafızın ve anlamın birbirinden bağımsız düşünülmemesi gerektiğini savunarak ikisinin birlikte bir edebî değer ifade edebileceği görüşünü ortaya koyan isimlerdendir.⁷⁴ Lafız ve anlam meselelerine eserinde müstakil olarak yer veren isimlerden biri de Ebû Hilâl el-Askerî'dir (ö. 400/1009'dan sonra). Görüşlerinin Câhız'la paralel olduğu hatta kimi zaman lafızın üstünlüğü noktasında Câhız'dan daha da ileri gittiği görülür. Öyle ki; “Mesele bir anlam ortaya koymakta değildir. Zira Arap da Acem de bunu bilebilir. Asıl mesele lafızların kusursuz ve kaliteli olmasındadır...”⁷⁵ sözleri sanki anlama hiç değer vermiyor hissini uyandırmaktadır.

⁷⁰ Dayf, *Fi'n-nakdi'l-edebe*, s. 161

⁷¹ Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 87.

⁷² İbn Haldûn, *Mukaddime*, II, 405.

⁷³ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ*, Dâru'l-Hadîs, Kahire, h. 1423, I, 65-69.

⁷⁴ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu's-şi'r*, s. 54 vd.

⁷⁵ 'Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl, *Kitâbu's-Sinâ'ateyn*, el-Mektebetu'l-'Unsuriyye, Beyrut, h. 1419, s. 57-58.

Sonraki dönemlerde özellikle lafız ve anlamı bir bütün olarak gören ve birbirleri ile uyum içerisinde olması gerektiği doğrultusunda görüş beyan eden önemli eleştirmenler olmuştur. Lafızı beden, anlamı ise onun ruhu olarak gören ve birinin zayıf olmasıyla diğerinin zayıflayacağını belirterek lafız ve anlam arasında ruh-beden ilişkisi kuran İbn Raşîk⁷⁶ (ö. 456/1064) ve lafızları anlamların kalıpları olarak gören Abdulkâhir el-Cürçânî⁷⁷ (ö. 471/1078-79) bunlardan sadece bir kaçıdır.

İlk dönem edebî tenkit eserleri ve sonraki dönemlerde konuyla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, ayrıca yukarıda zikredilen bilgiler de göz önüne alındığında lafız ve anlam meselesi çerçevesinde genel olarak üç akımın teşekkül ettiğini söylemek mümkündür.⁷⁸ Câhız'ın öncü kabul edildiği birinci grupta lafız anlama nispetle daha fazla önemsenmekte iken,⁷⁹ el-Merzûkî (ö. 421/1078) başta olmak üzere İbn Şeref el-Kayravânî (ö. 460/1067) ve İbnu'l-Esîr (ö. 637/1240) gibi isimlerin temsil ettiği ikinci grup anlamı daha üstün görmektedir.⁸⁰ Kudâme b. Ca'fer'in öncüsü olduğu, İbn Raşîk ve Abdulkâhir el-Cürçânî'nin ise en önemli temsilcileri kabul edildiği üçüncü gruba göre ise lafız ve anlam arasında tam bir uyum aranmakta, birinin diğerine üstünlüğü söz konusu edilmemektedir.⁸¹ Lafız ve anlam meselelerini birbirinden ayrı düşünen ve birinin diğerine üstünlüğü noktasında bir görüş sunmayan İbn Kuteybe'yi de bu gruba dâhil etmek mümkündür.

Her ne kadar yukarıda sayıldığı üzere farklı akımların oluştuğu görülsede, lafızı üstün görenlerin anlamı yok saydıklarını ya da anlamı üstün görenlerin lafızın önemini görmezden geldiklerini söylemek doğru değildir. Aynı şekilde lafız ve anlamı eşit kabul edenlerin de sadece bu doğrultuda eleştiriler yaptığını söylemek yanlış olacaktır. Zira lafız ve anlam birbirine muhtaç iki unsur olup müstakil olarak varlıklarından söz edilemez.⁸² Kalkaşendî'nin (ö. 821/1418) de ifade ettiği gibi lafız ve anlam bir elbisenin

⁷⁶ İbn Raşîk, *el-'Umde*, I, 124.

⁷⁷ Curcânî, *Delâilu'l-i'câz*, I, 52.

⁷⁸ Bazı çalışmalarda lafız ve anlam konusunda ortaya konan görüşler neticesinde beş farklı grubun varlığından da söz edilmektedir. Haddizatında çok farklı görüşlerin serdedildiği ve tartışmaların çok yoğun olduğu bir mesele olması sebebiyle kesin sınırlarının çizilmesi oldukça zordur. Bu bakımdan bu çalışmada efradını cami ağıyarını mani olacak şekilde üç temel akımın varlığından söz edilmiştir. Farklı görüşler ve konunun detayları için bkz: Bekkâr, *Binâu'l-kasîde*, s. 113 vd.; Öznurhan, "Ebû Hilâl el-'Askerî'ye Göre Lafız ve Anlam", s. 142-145.

⁷⁹ Bekkâr, *Binâu'l-kasîde*, s. 113.

⁸⁰ Bekkâr, *Binâu'l-kasîde*, s. 123 vd.

⁸¹ Bekkâr, *Binâu'l-kasîde*, s. 115 vd.

⁸² Hind Huseyn Tâhâ, *en-Nazariyyetun'n-nakdiyye*, s. 176.

parçaları gibidir. Lafızlar tâbî anlamlar ise metbûdur. Lafızların güzel olmasını istemek ancak anlamların güzelleşmesi içindir. Anlam lafzın ruhudur. Güzel söz söyleyebilen birinin anlamı doğrultmaya daha çok ihtiyacı vardır. Çünkü anlam güzel fakat lafızlar problemlili olursa eldeki eser ruhu olan sakat bir insana benzer. Ancak anlamda problem olursa ortaya konan eser görünüşü iyi de olsa kötü de olsa ölü mesabesindedir.⁸³

İbn Tabâtabâ'nın konu hakkındaki görüşüne gelince öncelikle onun çağdaşı Kudame b. Ca'fer'le benzer görüşleri paylaştığı, yani lafız ve anlam öğelerinden herhangi birine, diğerine göre üstünlük atfetmediği ifade edilmelidir. Lafız ve anlamın birbirlerine uygun olmasına ise ayrıca önem vermektedir. Zira ona göre şair bir kaside ortaya koymak isterse, kasideyi bina edeceği manayı önce ayrıntılı bir biçimde tetkik eder. Ardından bu anlamları giydireceği uygun lafızları ve kafiyeyi ve peşinden de sözün akıcılığını sağlayacak olan vezni tercih eder.⁸⁴ Çünkü anlamların kendilerine uygun lafızları vardır. Güzel bir cariyenin görüldüğü hal buna benzer. Öyle ki kimi zaman giydiği elbiseler sebebiyle daha da güzel görünürken kimi zaman ise olduğundan daha çirkin görünebilir. Bazı anlamlar için güzel olan lafızlar da diğer bazı anlamlar için çirkin olabilir. Nice güzel anlamlar vardır ki ifade edildiği lafızlar sebebiyle ayıplanır. Nice güzel lafızlar da vardır ki giydirildikleri anlam dolayısıyla basite indirgenir.⁸⁵

Görüldüğü üzere anlamı bir cariyeye lafızları ise onun giydiği elbiselere benzeten İbn Tabâtabâ, zihinde tasarlanan anlamlara uygun lafızların seçilmesi gereğine işaret etmiştir. Dolayısıyla güzel bir anlamın değer ifade edebilmesi uygun lafızlara bağlanırken, aynı şekilde lafızların da güzel olarak nitelenebilmesi değerli anlamlara giydirilmesi ile ilintili kılınmıştır.

Cariye benzetmesi şiire canlı bir insanmış gibi bakıldığının da bir göstergesidir. Nitekim bu bakış açısının İbn Tabâtabâ'yı pek çok eleştirmenden farklı kıldığı daha önce zikredilmişti. Bu hususu desteklemek adına lafız-anlam ikilisini ruh-beden şeklinde tasvir etmesi de önem arz etmektedir. Öyle ki "*Anlamı olmayan söz ruhsuz beden gibidir. Tıpkı bazı hikmet sahibi kimselerin de dediği gibi kelam; beden ve ruhtan ibarettir. Bedeni lafız, ruhu ise anlamdır.*"⁸⁶ Lafızları elbiseye benzeterek şiirin zahiri boyutuna

⁸³ Kalkaşendî, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Alî, *Subhu'l-a'sâ fî sinâ'ati'l-inşâ*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ty., II, 202.

⁸⁴ İbn Tabâtabâ, *İyâru's-şi'r*, s. 11.

⁸⁵ İbn Tabâtabâ, *İyâru's-şi'r*, s. 14.

⁸⁶ İbn Tabâtabâ, *İyâru's-şi'r*, s. 17.

temas eden İbn Tabâtabâ ruh-beden kavramlarıyla aslında meselenin özüne yani batını boyutuna da temas etmiş olmaktadır.

İbn Tabâtabâ, vezinde itidal, anlamda doğruluk, lafızlarda güzellik gibi edebî metni meydana getiren parçalardan birinin eksik olması durumunda metnin kalitesinin de bu eksiklik ölçüsünde azalacağını düşünür.⁸⁷ Bu da demek oluyor ki hem lafız hem de anlam şiirin ve edebî bir metnin müstakil parçalarıdır. Bunlardan birine üstünlük izafe etmek de doğru değildir.

Bu ifadeler göz önüne alındığında İbn Kuteybe'den etkilenmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü o da lafız ve anlamı birbirinden bağımsız müstakil unsurlar olarak değerlendirmiştir.⁸⁸ Ancak İbn Tabâtabâ'nın lafız anlam ilişkisi konusunda meselenin daha derinliklerine indiği görülmektedir. Nitekim lafız ve anlam ilişkisini ruh-beden bütünlüğüyle anlatması konuyu farklı bir boyuta çekmiştir. Bu bakımdan İbn Tabâtabâ'nın lafız ve anlam arasındaki organik ilişkiyi ortaya koyma noktasında büyük bir adım attığı söylenmelidir. Her iki unsur arasındaki organik bütünlüğe dikkat çekerek birbirinden koparılmalarının mümkün olmadığını ifade etmiştir. Edebî tenkit alanında lafız ve anlam arasındaki bu organik bağı ilk ortaya koyan kişinin İbn Tabâtabâ olması ise ayrıca zikre değerlidir.⁸⁹ Zira ondan önce bu meyanda görüş serdeden birine rastlanmamaktadır.

2. Şiir Türleri

Eleştirmenlerin lafız ve anlam çerçevesinde şiiri farklı kısımlara ayırdıkları bilinmektedir. Nitekim İbn Kuteybe'nin de lafız ve anlam eksenli dörtlü bir şiir taksimi yaptığı çalışmanın önceki kısımlarında ifade edilmişti. İbn Tabâtabâ ise ana çerçeve olarak öncelikle ikili bir şiir taksimi yapmayı tercih etmiştir. Bu taksim daha çok teorik çerçeveyi belirlemeye yöneliktir. Daha sonra ise farklı dönemlerden şahitler de getirerek bu taksimi biraz daha detaylandırmış ve farklı şiir türlerine değinmiştir. Eserinde yer alan ikili taksim şu şekildedir:

a. Muhkem (kurgusu sağlam) şiirler: Bu şiirler sağlam ve kusursuz bir yapıya sahiptirler. Lafızları hoş anlamları hikmetlidir. Nazmı bozulup nesir haline getirilse bile ne anlamındaki kalite ne de lafızlarındaki güzellik kaybolur. Yani bu şiirlerde ne anlam ne de lafız bakımından bir eksiklik bulunmamaktadır⁹⁰

⁸⁷ İbn Tabâtabâ, *'İyâru's-şi'r*, s. 21.

⁸⁸ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-su'arâ*, I, 65-69.

⁸⁹ 'Abdul'âl, 'Abdusselâm 'Abdulhafiz, *Nakdu's-şi'r beyne İbn Kuteybe ve İbn Tabâtabâ el-Alevî, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî*, Kahire, 1978, s. 249.

⁹⁰ İbn Tabâtabâ, *'İyâru's-şi'r*, s. 13.

b. Mumevveh (yaldızlı, kaplamalı) şiirler: Görüldüğü ya da işitildiği gibi olmayan şiirler olarak değerlendirilebilirler. Bazı beyitler vardır ki süslü ve tatlıdır. İlk anda yanıltıcı olabilirler. Bazı ayrıntılara dikkat edilmediği takdirde ilk anda kulağa hoş gelebilirler. Ancak eleştirel bir bakış açısıyla incelenirse lafızlar sahteleşir, anlam bozulur ve tatlılığı kaybolur.⁹¹

Bu ikili taksimi yaparak lafız ve anlam ilişkisi çerçevesinde şiirin kısımlarını teorik olarak iki ana başlıkta belirleyen İbn Tabâtabâ, eserinin sonraki bölümlerinde bu başlıkların bölümleri mahiyetinde ve farklı şahitler eşliğinde şu şiir türlerinden de bahsetmektedir:

a. Kurgusu düzensiz şiirler: Bu şiirlerde yer alan lafızlar kulağa hoş gelmez. Lafızların dizilişinde farklılıklar vardır ve ibareler bozuktur.⁹² İbn Tabâtabâ, anlam bakımından değerlendirmeye tabi tutmadığı bu tarz şiirlere, İslami ilk dönem önemli şairlerinden 'Urve b. Uzeyne'nin (ö. 130/717) şu beyitlerini örnek olarak zikreder:⁹³ [Kâmil]

وَاسْقِ الْعَدُوَّ بِكَاسِهِ وَاعْلَمْ لَهُ
بِالْعَيْبِ أَنْ قَدْ كَانَ قَبْلَ سَقَاكَهَا
وَاجْرِ الْكِرَامَةَ مَنْ تَرَى أَنْ لَوْ لَهُ
يَوْمًا بَدَّلَتْ كِرَامَةً حَزَاكَهَا

Düşmana onun kadehi ile su ver. Onun, haberin yokken, seni o [kadehle] suladığını da bil.

Bir gün iyilik yaptığında sana [iyilikle] karşılık vereceğini düşündüğün kimseye de iyilik yap.

İbn Tabâtabâ'nın, herkese hak ettiği şekilde muamele edilmesini tavsiye eden bu beyitlere lafızların kurgusu yönüyle itirazı vardır. Zira ona göre; ilk beyitte yer alan "وَاعْلَمْ لَهُ بِالْعَيْبِ" ibaresi anlama göre çok basittir. İkinci beyitteki "لَوْ" ifadesi ise uygun yerde olmaması nedeni ile kulak tırmalamaktadır. Bu sorunun çözümü için "لَوْ" ibaresi "بَدَّلَتْ" fiilinden sonra getirilmelidir.⁹⁴

'İyâru's-şi'r'den sonra kaleme alınan bazı edebî tenkit eserlerinde de aynı beyitlerin lafızlardaki problemi ortaya koymak adına kullanıldığı görülmektedir. Nitekim Merzubânî (ö. 384/994) *el-Muvaşşah*'ında, şiirdeki kabalığı açıklarken aynı örneği vererek İbn Tabâtabâ'nın bu şiirle ilgili olarak

⁹¹ İbn Tabâtabâ, 'İyâru's-şi'r, s. 13.

⁹² İbn Tabâtabâ, 'İyâru's-şi'r, s. 44.

⁹³ 'Urve b. Uzeyne, *Dîvân*, 1.bs., Dâr-u Sâdir, Beyrût, 1996, s. 61.

⁹⁴ İbn Tabâtabâ, 'İyâru's-şi'r, s. 45.

söylediklerini aynen tekrar etmiş,⁹⁵ Ebû Hilâl el-‘Askerî (ö. 400/1009’dan sonra) de aynı beyitleri zikrederek bu beyitlerdeki lafızlarda fazlalık olduğunu öne sürmüştür.⁹⁶ İbn Münkız (ö. 584/1188) ise; harflerde ve lafızlarda mahreç bakımından yakınlık sebebiyle ortaya çıkan “الجهامة” (kabalık) kavramını açıklarken bu şiiri örnek göstermiştir.⁹⁷

b. Anlamda aşırıya kaçılan şiirler: İbn Tabâtabâ, eserinde bu tarz şiirleri ortaya koymak için hem Cahiliye dönemi hem de İslami dönem şairlerinden pek çok örneğe yer vermiştir. Mübalağa sanatının sıkça kullanıldığı bu şiirlerden “الشعر الذي أعرق قائلوه في معانيه” (anlamda aşırıya kaçılan şiirler) şeklinde söz etmiştir.⁹⁸ Emevî dönemi şairlerinden et-Tırimmâh b. Hakîm’e (ö. 125/743) ait hiciv temalı kasidenin bir beyti bu hususa dair açıklayıcı bir örnek konumundadır:⁹⁹ [Basît]

لَوْ كَانَ يُخْفَى عَلَى الرَّحْمَنِ خَافِيَةً مِنْ خَلْقِهِ خَفِيَتْ عَنْهُ بِنُؤْ أَسَدٍ

Rahmân’a yarattıklarından bir şey sır kalacak olsaydı, Esedoğulları sır kalırdı.

Esedoğulları’nın anlaşılmaz, gizli saklı işleri olan bir toplum olduğu vurgulanan bu beyitte, anlamdaki aşırılık hemen göze çarpmaktadır. Allah’tan hiçbir şeyin gizli kalmayacağı en büyük hakikatlerden biridir. İşte bu noktada İbn Tabâtabâ, olması muhal bir hususu gündeme getirerek ortaya konan bu mübalağayı, anlamda aşırıya kaçmak olarak düşünmektedir. Nitekim Merzubânî de anlam kusurlarından bahsederken bu ve benzeri beyitleri zikrederek anlamda bu denli aşırıya kaçmanın hoş olmadığına dikkat çekmiştir.¹⁰⁰ Ebû Hilâl el-‘Askerî de “gülüv” adı altında bu hususa temas ederek muhal olandan yola çıkarak bir teşbihte bulunmanın anlamı kusurlu hale getireceğini vurgulamıştır.¹⁰¹

c. Kurgusunda basitlik ve zorlama olan şiirler: Lafızların özensiz, anlamın soğuk, kafiyelerin istikrarsız olduğu bu şiirlerde kurguda zorlama

⁹⁵ Merzubânî, Ebû ‘Ubeydillâh Muhammed b. İmrân b. Mûsâ b. Saîd el-Horasânî el-Bağdâdî, *el-Muvaşşah fi meâhizi'l-‘ulemâ ‘ala’s-su‘arâ*, thk. Muhammed Huseyn Şemsuddîn, Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, Beyrut, 1995, s. 249.

⁹⁶ ‘Askerî, *Kitâbu’s-Sinâ’ateyn*, s. 35.

⁹⁷ İbn Münkız, *el-Bedî’ fi nakdi’s-şi’r*, s. 161.

⁹⁸ İbn Tabâtabâ, *‘lyâru’s-şi’r*, s. 51.

⁹⁹ Tâî, et-Tırimmâh b. Hakîm, *Divân*, 2.bs., Dâru’s-Şarki'l-‘Arabî, Beyrut, 1994, s. 126.

¹⁰⁰ Merzubânî, *el-Muvaşşah*, s. 310.

¹⁰¹ ‘Askerî, *Kitâbu’s-Sinâ’ateyn*, s. 363.

vardır. Daha önce zikredilen şiirlerin aksine bunlar, hem lafız hem de anlam bakımından kusurludur.¹⁰²

Meymûn b. Kays el-A'sâ'ya (ö. 7/629 [?]) ait 76 beyitlik uzun bir medih şiirinin tamamına eserinde yer veren İbn Tabâtabâ, bu kasidenin altı beyti hariç tamamının kurgusunda açık bir şekilde zorlama olduğunu ifade etmiştir. Diğerlerinden ayrı tuttuğu altı beyti de ayrıca zikrederek diğerlerine göre çok daha iyi olduklarını söylese de bunların da bazı kusurları olduğuna dikkat çekmiştir. Söz konusu beyitlerden biri şudur:¹⁰³ (Basî) (Basît)

تَقُولُ بِنِي وَقَدْ قَرَّئْتُ مُرْتَحَلًا يَا رَبِّ حَبِّبْ أَبِي الْإِنْتَلَفِ وَالْوَجْعَا

Kızım, ben yolculuklara atıldığımda der ki: Ey Rabbim, babamı yıkımlardan ve acılardan uzak eyle!

İbn Tabâtabâ'ya göre, babası için endişelenen ve onun için duada bulunan bir kızın duygularının dile getirildiği bu beyitte "الْإِنْتَلَفِ وَالْوَجْعَا" ibaresinden kaynaklı bir sıkıntı vardır. Bunun giderilmesi için ibarenin ya "الْإِنْتَلَفِ وَالْوَجْعَا" ya da "التَّلْفِ وَالْوَجْعَا" şeklinde olması gerekirdi.¹⁰⁴

Merzubânî de eserinde aynı kasideyi örnek vererek hem anlam hem de lafızlar yönüyle kurgusunda zorlama olan şiirler üzerinde durmakta ve İbn Tabâtabâ ile aynı görüşü savunmaktadır.¹⁰⁵

d. Lafızları güzel anlamı değersiz şiirler: Bazı beyitler vardır ki seçilen lafızlar çok güzel olup kulağa hoş gelir. Ancak anlam ve gaye bakımından bu lafızların bir değeri yoktur. Zira şiirlerde yer alan güzel lafızların edebî açıdan da bir değer ifade edebilmesi için hale uygunluk şarttır. Dolayısıyla belli bir varlık için uygun olan ya da ona daha çok yakışan bazı nitelermelerin başka varlıklar için kullanılmaması anlamı kusurlu hale getirebilir.¹⁰⁶ Nitekim el-Kutâmî et-Tağlebî'nin (ö. 130/747) şu beytinde bu durum görülmektedir:¹⁰⁷

بِمَشِينٍ رَهْوًا فَلَا الْأَعْجَابُ حَادِلَةٌ وَلَا الصُّدُورُ عَلَى الْأَعْجَابِ تَتَكَلَّمُ

¹⁰² İbn Tabâtabâ, *İyâru's-si'r*, s. 71 vd.

¹⁰³ İbn Tabâtabâ, *İyâru's-si'r*, s. 76.

¹⁰⁴ İbn Tabâtabâ, *İyâru's-si'r*, s. 76.

¹⁰⁵ Merzubânî, *el-Muvaşşah*, s. 57.

¹⁰⁶ İbn Tabâtabâ, *İyâru's-si'r*, s. 86.

¹⁰⁷ Tağlebî, Ömer b. Şuyeym b. 'Amr b. 'İbâd el-Kutâmî, *Divânu'l-Kutâmî*, thk. Mahmûd er-Rabî'î, el-Hey'etu'l-Mısıriyyetu'l-'Âmme, Kahire, 2001, s. 195.

Sakin bir halde yürürler. Ne kalçaları zayıftır ne de göğüsleri kalçalara dayanır.

Öyle görünüyor ki İbn Tabâtabâ kadınların fiziksel yönden tasvirine daha uygun olan bu ibarenin, develeri nitelemek için kullanılmasını hoş karşılamamaktadır. Bu bakımdan da şairin bu tasviri develer için değil de kadınlar için yapmış olması durumunda eşsiz bir şiir ortaya koymuş olacağını, lafızlara da en doğru anlamları giydirmiş olacağını belirtmiştir.¹⁰⁸

e. Anlamı hoş lafızları zayıf şiirler: İbn Tabâtabâ şiirlerde bazı güzel anlamların hoş olmayan lafızlarla sergilenmesini bir kusur olarak addetmektedir. Detaylı açıklama ve değerlendirmede bulunmadığı bu hususla ilgili olarak birkaç şiiri zikretmekle yetinmiştir. Bu şiirlerden biri Lebîd b. Rebî'a'nın (ö. 41/661) kardeşine söylemiş olduğu mersiye'nin bir bölümüdür:¹⁰⁹ [Tavîl]

وَمَا الْمَرْءُ إِلَّا كَالشَّهَابِ وَضَوْؤُهُ
يَجُورُ رَمَادًا بَعْدَ إِذْ هُوَ سَاطِعٌ
وَمَا الْمَالُ وَالْأَهْلُونَ إِلَّا وَدِيعَةٌ
وَلَا بُدَّ يَوْمًا أَنْ تُرَدَّ الْوَدَائِعُ

Kişi ancak, parlak bir haldeyken küle dönen bir ateş parçası ve onun aydınlığı gibidir.

Mal ve aile ise ancak bir emanettir. Bir gün elbet emanetlerin iadesi gerekir.

Kardeşini kaybeden birinin gönlünün derinliklerinden geldiği belli olan bu ifadeler anlam bakımından gerçekten etkileyici bir hüviyettir. Anlaşıldığı kadarıyla İbn Tabâtabâ anlamla kıyaslandığında lafızlarda bazı kusurlar görmektedir. Ancak bu kusurların ne olduğuna dair herhangi bir açıklamaya yer vermemiştir.

f. Hem lafız hem de anlam bakımından kusursuz şiirler: İbn Tabâtabâ'nın son olarak üzerinde durduğu şiir türü ise hem anlam hem de lafız bakımından hiçbir kusur barındırmayan, okuyanların okurken ve dinlerken zevk alabileceği tarzda olanlardır. Bu konuyla ilgili olarak da detaylı açıklama yapmayan İbn Tabâtabâ sadece Muslim b. el-Velîd'e ait şu beyitleri zikrederek konuya son vermiştir:¹¹⁰ [Tavîl]

¹⁰⁸ İbn Tabâtabâ, *İyâru's-si'r*, s. 89.

¹⁰⁹ Lebîd b. Rebî'a, Ebû Akîl b. Mâlik b. Ca'fer el-Âmirî, *Dîvân*, Dâru Sâdir, Beyrut, ty., s. 88.

¹¹⁰ İbn Tabâtabâ, *İyâru's-si'r*, s. 92.

كَالْعَمْدِ يَوْمَ الرَّوْعِ فَارَقَهُ النَّصْلُ

وَلِيَّ وَإِسْمَاعِيلُ بَعْدَ فِرَاقِهِ

فَكَالْوَحْشِ يُذَيِّبُهَا مِنَ الْأَنْسِ الْمِخْلُ

فَإِنْ أَغْشَى قَدُومًا بَعْدَهُ أَوْ أَرْزَهُمْ

Benim ve ayrılığından sonra İsmail'in durumu, korkunç bir günde kılıcın kını terk etmesi gibidir.

Ondan sonra bir topluluğa uğrayıp ziyarette bulunmam, kıtlığın vahşi bir hayvanı insanlara yaklaştırması gibidir.

Görüldüğü üzere bu beyitlerde ayrılık teması işlenmiştir. Yapılan benzetmeler de anlatımı gerçekten kusursuz bir hale getirmektedir.

İbn Tabâtabâ'nın 'İyâru's-şîr' adlı eserinde ortaya koyduğu şiir türlerine bakılırsa, İbn Kuteybe'nin yapmış olduğu dörtlü şiir taksimine farklı bir boyut kazandırdığı görülmektedir. Zira İbn Tabâtabâ lafız ve anlam bakımından şiirleri dörtlü bir sistem dâhilinde sıralamak yerine önce konuya teorik bir çerçeve çizmek adına ikili bir taksim yapmayı tercih etmiştir. Buna göre şiir temelde "muhkem" ve "mumevveh" olmak üzere ikiye ayrılır. Yani lafız ve anlam bakımından tenkit edilecek bir nokta barındırmayan şiirleri muhkem olarak gören İbn Tabâtabâ, lafız veya anlam ya da her ikisi açısından da bir eksiklik ihtiva eden şiirleri mumevveh olarak değerlendirmiştir. Bu taksim meselenin teorik çerçevesi olup bu şiir türleri ile ilgili örnekler verilmemiştir.

Meselenin pratik boyutuna gelince, İbn Tabâtabâ'nın bu ikili ayrımın altında altı yeni şiir türü daha zikrettiği ve farklı dönemlere ait şiirlerle görüşlerini beslediği görülmektedir. Yukarıda altıncı madde olarak zikredilen ve anlam ve lafız bakımından kusursuz olarak değerlendirilen şiir türü aslında muhkem şiirin karşılığı niteliğindedir. Bunun dışındaki ilk beş şiir türünde ise bazen lafızdaki, bazen anlamdaki bazen de her ikisindeki bazı kusurlu yönler dile getirilmiş ve örneklerle konu açıklanmıştır. Bu bakımdan da bu ilk beş şiir türünü mumevveh şiirin alt başlıkları olarak değerlendirmek mümkündür.

Sonuç

Arap edebiyatı tarihinde ezber kabiliyeti, zekâsı ve şairlik meziyeti de olan bir münekkit olarak tanınan İbn Tabâtabâ, edebî tenkit alanı için erken denebilecek bir dönemde yaşamıştır. Ancak klasik Arap şiiriyle ilgili yapıcı eleştirileri ve yaşadığı döneme göre başarılı bir biçimde kurguladığı şiir nazariyesi ile pek çok önemli edebiyatçıyı etkilemeyi başarmıştır.

Onu farklı kılan özelliklerin başında, şiir tenkidi noktasında katı ve yüzeysel kalıplardan sıyrılarak, şiire canlı bir insanmış gibi bakabilmesi gelmektedir. Bu bağlamda İbn Tabâtabâ'nın en değerli eseri addedilen *'İyâru's-şîr'*in, belli kalıplara ve kıyaslara dayalı bir uygulama kitabı değil bilakis sanat olarak nitelenen şiirin, usul ve erkânını ayrıca değer ölçülerini tespiti gayret eden bir edebî tenkit eseri olduğu zikredilmelidir.

Şiir mefûmuna yaklaşım tarzı, şiir telifinde ön şart olarak gördüğü bazı hususlar ve bu doğrultuda ortaya koyduğu görüşler, İbn Tabâtabâ'nın edebî tenkitçiliğine ışık tutar niteliktedir. Zira şiir tarifinde şekilsel öğelerin yanı sıra edebî zevkten ve doğuştan gelen bazı yeteneklerden bahsetmesi de onun şiire canlı bir varlık olarak bakmasının ve aynı zamanda bir şair olmasının sonucudur. Öyle ki bu iki haslete sahip olanların, şiirin temel öğelerinden biri olan aruz hususunda bilgi sahibi olmalarını dahi zorunlu görmemiştir. Bu söylenenler onun yenilikçi bir isim olduğuna işaret etmektedir. Ancak İbn Tabâtabâ yenilikçi olmasının yanı sıra geleneğe de sahip çıkan bir isimdir. Çünkü ona göre şair, Arapçayı en saf haliyle bilmeli, eski şiirleri ezberleyip onları sonraki nesillere aktarmalı, geçmiş kültürleri araştıran tarihçi bir kişiliğe sahip olmalı ve klasik şiir telif metotlarını da öğrenip tatbik etmelidir.

Lafız-anlam ilişkisi meselesinden hareketle yaptığı şiir taksimi son derece önemlidir. Zira bu noktada İbn Kuteybe'nin daha önceden yapmış olduğu ve nispeten daha yüzeysel denebilecek dörtlü sistemi geliştiren ve detaylandıran isim olmuştur. Bu bağlamda İbn Tabâtabâ öncelikle genel ve teorik bir çerçeve çizerek bütün şiirleri, muhkem (kurgusu sağlam) ve mumevveh (yaldızlı, kaplamalı) olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Sonrasında ise meselenin uygulama ve öğretim aşamasına geçerek altı şiir türüne daha temas etmiştir. Bu noktada da farklı dönemlere ait şiirlerden örnekler sunarak önce lafız ve anlam bakımından mevcut problemlerin tespitini yapmış, ardından da varsa çözüm önerilerini beyan etmiştir.

Şiirin mahiyeti ve türleri çerçevesinde yapılan bu çalışmanın neticesi olarak İbn Tabâtabâ'nın erken dönemde yaşamış bir isim olmasına rağmen özgün fikirler ortaya koyan, yeniliğe açık ama aynı zamanda gelenekten gelen mirasın kıymetini de bilen bir isim olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan özellikle edebî tenkit alanında bundan sonra yapılacak çalışmalarda, göz önünde bulundurulması gereken bir isim olduğu ifade edilmelidir.

KAYNAKÇA

- 'ABBÂS, İhsân, *Târîhu'n-nakdi'l-edebî 'inde'l-Arab*, 4.bs., Dâru's-Sekâfe, Beyrut, 1983.
- 'ABDUL'ÂL, 'Abdusselâm 'Abdulhafîz, *Nakdu's-şî'r beyne İbn Kuteybe ve İbn Tabâtabâ el-'Alevî*, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire, 1978.
- ABDUDDÂYİM, Sâbir, *Mûsîka's-şî'ri'l-'Arabî*, 2.bs., Mektebetu'l-Hâncî, Kahire, 1993.
- 'ASKERÎ, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl, *Kitâbu's-Sinâ'ateyn*, el-Mektebetu'l-'Unsuriyye, Beyrut, h. 1419.
- BAĞDATLI İSMAİL PAŞA, İbn Muhammed Emin b. Mîr Selîm, *Îdâhu'l-meknûn fî'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zunûn*, thk. Şerafettin Yaltkaya-Rıfat Bilge, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, ty.
- BAĞDATLI İSMAİL PAŞA, *Hediyyetu'l-'ârifin esmâu'l-muellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, Vekâletu'l-Me'ârif, İstanbul, 1951.
- BEKKÂR, Yûsuf Huseyn, *Binâu'l-kasîde fi'n-nakdi'l-'Arabiyyi'l-kadîm*, Dâru'l-Endelus, Beyrut, 1982.
- BENLİ, Mehmet Sami, "İbn Tabâtabâ, Ebü'l-Hasan" *DİA*, İstanbul, 1999.
- BESYÛNÎ, Ahmed Mansûr, *el-Husûme beyne'l-kadîm ve'l-cedîd fi'n-nakdi'l-'Arabiyyi'l-kadîm*, 1.bs., Mektebetu'l-Fellâh, Kuveyt, 1981.
- BUNDÂRÎ, Hasen, *es-San'atu'l-fenniyye fi't-turâsi'n-nakdi*, 1.bs., Merkezi'l-Hadâratî'l-'Arabiyye, Kahire, 2000.
- CÂHİZ, Ebû Osmân 'Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî, *el-Hayevân*, 2.bs., Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, h. 1424.
- CÂHİZ, Ebû Osmân 'Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî, *el-Beyân ve't-tebyîn*, Dâru Mektebeti'l-Hilâl, Beyrut, 1983.
- CURCÂNÎ, Abdülkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed, *Delâilu'l-i'câz*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, Matba'atu'l-Medenî, Kahire, 1992.
- DAYF, Şevkî, *Târîhu'l-edebî'l-'Arabî el-'Asru'l-'Abbâsî es-sânî*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, ty.
- DAYF, Şevkî, *Fi'n-nakdi'l-edebî*, 9.bs., Dâru'l-Me'ârif, Beyrut, 2004.
- DURMUŞ, İsmail, "Şiir", *DİA*, İstanbul, 2010.
- EMÎN, Ahmed, *en-Nakdu'l-edebî*, Matba'atu Lecneti Te'lîf ve't-Terceme ve'n-Neşr, Kahire, 1952.
- EMÎN, Muhsin, *A'yânu's-şî'a*, thk. Hasen el-Emîn, Dâru't-Te'âruf, Beyrut, 1983.
- HEDDÂRE, Muhammed Mustafa, *Muşkiletu's-serikât fi'n-nakdi'l-'Arabî*, Mektebetu'l-Anclû, Kahire, 1958.

- İBN ABDURABBİH, Ebû Ömer Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed, *el-İkdu'l-ferîd*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, h. 1404.
- İBN HALDÛN, Ebû Zeyd Veliyyuddîn Abdurrahmân b. Muhammed, *Mukaddime*, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, 1.bs., Dâru'l-Belhî, Dimaşk, 2004.
- İBN MÛNKİZ, Ebu'l-Muzaffer Mecduddîn Usâme b. Mukallid b. Nasr, *el-Bedî' fî nakdi's-şî'r*, thk. Ahmed Ahmed Bedevî, Vizâratu's-Sekâfe ve'l-İrşâd, by., ty.
- İBN RAŞÎK, Ebû Ali el-Hasen el-Kayravânî el-Ezdî, *el-Umde fî mehâsini's-şî'r ve âdâbih*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, 5.bs., Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1981.
- İBN SELLÂM EL-CUMAHÎ, Ebû Abdillâh Muhammed, *Tabakâtu fuhûli's-su'arâ*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, Dâru'l-Medenî, Cidde, ty.
- İBN SİNÂN EL-HAFÂCÎ, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed, *Sirru'l-fesâha*, 1.bs., Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1982.
- İBN TABÂTABÂ, Ebu'l-Hasen Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hasenî el-Alevî, *İyâru's-şî'r*, thk. Abbâs Abdussâtir, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.
- İBNU'L-ESÎR, Nasrullâh b. Muhammed Ziyâuddîn, *el-Meselu's-sâir fî edebi'l-kâtib ve's-şâir*, thk. Ahmed el-Hûfî, Bedvî Tıbbâne, Dâru Nahda, Kahire, ty.
- İBNU'N-NEDÎM, Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk, *el-Fihrist*, thk. İbrahim Ramazan, Dâru'l-Me'ârif, Beyrut, 1997.
- KALKAŞENDÎ, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Alî, *Subhu'l-a'sâ fî sinâ'ati'l-inşâ*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ty.
- KATİB ÇELEBÎ, Hacı Halîfe Mustafa b. Abdillâh, *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kutub ve'l-funûn*, Mektebetu'l-Mesnâ, Bağdat, 1941.
- KARTÂCENNÎ, Ebu'l-Hasen Hâzım b. Muhammed, *Minhâcu'l-bulagâ ve serhu'l-udebâ*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrût, 1986.
- KEHHÂLE, Ömer b. Rızâ b. Muhammed, *Mu'cemu'l-muellifîn*, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, ty.
- KUDÂME B. CA'FER, Ebu'l-Ferec el-Bağdâdî, *Nakdu's-şî'r*, Matba'atu'l-Cevâib, İstanbul, h. 1302.
- LEBÎD B. REBÎ'A, Ebû Akîl b. Mâlik b. Ca'fer el-Âmirî, *Dîvân*, Dâru Sâdir, Beyrut, ty.
-

- MATLÛB, Ahmed, *Mu'cemu'l-mustalahâtî'n-nakdi'l-'Arabiyyi'l-kadîm*, 1.bs., Mektebetu Lubnân Nâşirûn, Beyrût, 2001.
- MERZUBÂNÎ, Ebû 'Ubeydillâh Muhammed b. İmrân b. Mûsâ b. Saîd el-Horasânî el-Bağdâdî, *el-Muvaşşah fî meâhizi'l-'ulemâ 'ala's-su'arâ*, thk. Muhammed Huseyn Şemsuddîn, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1995.
- ÖZNURHAN, Halim, "Ebû Hilâl el-'Askerî'ye Göre Lafız ve Anlam", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/2006 (141-157).
- SAFEDÎ, Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâvût-Turkî Mustafa, Dâr-u İhyâi't-Turâs, Beyrut, 2000.
- SE'ÂLİBÎ, Ebû Mansûr Abdulmelik b. Muhammed, *Yetîmetu'd-dehr*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1983.
- SELLÂM, Muhammed Zağlûl, *Târîhu'n-nakdi'l-edebî ve'l-belâga hattâ karnî'r-râbî'l-hicrî*, Munşe'etu'l-Me'ârif, İskenderiye, ty.
- ŞANTÎ, Muhammed Sâlih, *Fennu't-tahrîri'l-'Arabî*, Dâru'l-Endelus, 5.bs., Hail, 2001.
- TÂHÂ, Hind Huseyn, *en-Nazariyyetun'n-nakdiyye 'inde'l-'Arab*, Dâru'r-Raşîd, Bağdat, 1981.
- TAGLEBÎ, Ömer b. Şuyeym b. 'Amr b. 'İbâd el-Kutâmî, *Dîvânu'l-Kutâmî*, thk. Mahmûd er-Rabî'î, el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-'Âmme, Kahire, 2001.
- TÂÎ, et-Tırimmâh b. Hakîm, *Divân*, 2.bs., Dâru's-Şarki'l-'Arabî, Beyrut, 1994.
- YÂKÛT EL-HAMEVÎ, *Mu'cemu'l-udebâ*, thk. İhsân Abbâs, Dâru'l-Fikri'l-İslâmî, Beyrut, 1993.
- YÂKÛT EL-HAMEVÎ, *Mu'cemu'l-buldân*, Dâru Sâdir, Beyrut, 1995.
- ZİRİKLÎ, Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed ed-Dımaşkî, *el-A'lâm*, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, by., 2002.

bilimname XXXIII, 2017/1, 116-118
Arrival Date: 27.04.2017, Publishing Date: 29.05.2017
doi: <http://dx.doi.org/10.21646/bilimname.2017.19>

THE NATURE AND TYPES OF POETRY ACCORDING TO IBN TABĀTABĀ

Mucahit KUCUKSARI^a

Extended Abstract

Ibn Tabātabā, who was born in Isfahan and also mentioned that he was from Hasan's lineage, does not have any information about the year of birth in the sources. His full name is Abu'l-Hasan Muhammad b. Ahmed b. Muhammad b. Ibrahim Tabātabā al-Hasanī al-Alewī. According to Yāqut al-Hamawī, he completed his scholarship and died in 322/934 in Isfahān, a place special to many poets and literati like himself.

Ibn Tabātabā lives in a very vivid period in literary terms. In this period, many works were written and innovation movements in the field of literature have gained speed. Ibn Tabātabā is also a literary contributor to this field with his works. There are eight works mentioned in the sources. However, 'Iyaru'ş-shi'r is his most valuable work. This is the only work that can reach our time. Despite being a small work, *Iyār al-Shi'r*, a very important work on the theory of classical Arab poetry, strives to reveal the poetic sentiment and its criteria in its own style. This work is not only a practical criticism book based on a comparative principle but also a theoretical literary criticism aiming at determining the method, the bases and the values of poetry art.

'*Iyār al-Shi'r* has different features than many literary criticisms in terms of methods and subjects. At this point, one of the most important characteristics is that it divides different subjects into sections and puts them together with their witnesses. As in some works written before him, he did not focus on matters such as poetry and lahn. The main reason for the writing of '*Iyârû'ş-şî'r* is to reveal the art of poetry according to literary criteria. In this context, Ibn Tabātabā aims to differentiate poetry into good and bad by combining

^a Asst. Prof., Necmettin Erbakan University Theology Faculty, mucahitkucuksari@hotmail.com

the views of different literatians with his own experiences and know-how. With the advantage of being a poet, he presented the difficulties that can be encountered in writing poetry and presented suggestions for solving them.

Ibn Tabātabā is a poet and critic in the history of Arabic literature, known for his ability to memorize and his intelligence. Through his constructive criticism of classical Arabic poetry and the theory of poetry he successfully constructed according to his experience, he has influenced many important literary figures. One of the characteristics that make him different from many critics living at the same time with him is that he can look at poetry as a living human being, stripping away from solid and superficial patterns at the point of criticism of poetry. In this context it should be mentioned that Ibn Tabātabā's literary criticism study, which is considered to be the most precious work, is not an application book based on certain molds and comparisons but rather a literary criticism study to determine the art of poetry, its method, its rules and its values.

Some aspects of poetry approach and prerequisites for writing poetry, and the ideas that he expresses in this direction, shed light on Ibn Tabātabā's literary criticism. Because Ibn Tabātabā, in the description of poetry, mentioned some concepts such as literary pleasure and natural talent as well as formal figures. This is the result of his seeing poetry as a living being, and at the same time being a poet. So much so that he did not even consider it necessary for those who possess these two possessions to be knowledgeable about "arūd", one of the essential elements of poetry. His thoughts show that he is an innovative name. However, Ibn Tabātabā is a name that gives importance to tradition as well as being innovative. According to him, the poet must know Arabic in its purest form, memorize old poems and pass them on to future generations, possess a historian personality searching past cultures, and learn and apply classical poetry methods.

Ibn Tabātabā divided the poetry into different classes, moving from the word-meaning point of view. At this point, he was the name that developed the quadruple system that Ibn Qutayba had done before. In this context, Ibn Tabātabā has drawn a general and theoretical framework, dividing all the poems into two parts: the solid and the gilt. Later on, he went on to the stage of application and teaching, and contacted six poetry genres. At this point, by presenting examples from poems belonging to different periods, he made a determination of the existing problems in terms of word and meaning, and then, if any, declared the solution proposals.

As a result, Ibn Tabātabā, despite having lived in the early period, is a name that reveals original ideas, is open to innovation and appreciates tradition. In this respect, it must be stated that it is a name to be taken into consideration, especially in the works to be carried out in the area of literary criticism.

Keywords: Ibn Tabātabā, Literary Criticism, Poetry, Word, Meaning.

